

<https://helda.helsinki.fi>

Teoreettisen keskustelun avaimet : Rasismi, valkoisuus ja koloniaalisuuden purkaminen

Keskinen, Suvi

Gaudeamus

2021-04-14

Keskinen , S , Mkwesha , F & Seikkula , M K 2021 , Teoreettisen keskustelun avaimet : Rasismi, valkoisuus ja koloniaalisuuden purkaminen . julkaisussa S Keskinen , M Seikkula & F Mkwesha (toim) , Rasismi, valta ja vastarinta : Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa . Gaudeamus , Helsinki , Sivut 45-68 . < <https://kauppa.gaudeamus.fi/sivu/tuote/rasismi-valta-ja-vastarinta/3880082> >

<http://hdl.handle.net/10138/340499>

unspecified
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

3

TEOREETTISEN KESKUSTELUN AVAIMET – RASISMI, VALKOISUUS JA KOLONIAALISUUDEN PURKAMINEN

Suvi Keskinen, Faith Mkwesha & Minna Seikkula

Tässä luvussa esittelemme niitä keskeisiä teoreettisia traditioita, jotka taustoittavat kirjan lukuja. Käymme aluksi lyhyesti läpi rodullistamiseen, rasismiin ja valkoisuuteen liittyviä kriittisiä tutkimussuuntauksia, joiden piirissä rasismiin ja rasisminvas-taisuuteen liittyviä käsitteitä on kehitelty. Pohdimme myös val-lan, tiedon ja olemisen koloniaalisuutta käsittelevän tutkimuksen antia rodullistamisen ja rasismin tutkimukselle. Dekoloniaali lähestymistapa on luonut uusia käsitteitä ja toiminut inspiraation lähteenä paitsi tutkimukselle myös aktivismille ja taiteelle, jotka tavoittelevat koloniaalien rakenteiden ja ajattelutapojen purka-mista. Luvun loppuosassa kaivaudumme syvemmälle käsitteiden maailmaan ja esittelemme alan keskeisistä käsitteistä käytyä kes-kustelua. Pohdimme myös, minkälaisia seurauksia eri määritelmien käytöllä on.

KOLONIALISMIN JA RASISMIN KRIITTINEN TUTKIMUS

Kriittinen rodullistamiseen, rasismiin ja valkoisuuteen liittyvä tutkimus on suurelta osin lähtöisin kirjoittajilta ja tutkijoilta, jotka kuuluvat mustan radikaalin tradition piiriin. Poliitiikan tutkijan ja mustan tutkimuksen teoreetikon Cedric Robinsonin mukaan musta radikaali traditio viittaa kulttuuriseen, intellektuaaliseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan, joka on muodostunut historiallisesti rasismiin, kolonialismiin ja imperialismiin vastaisissa kamppailuissa eri puolilla maailmaa.¹ Vaikka kriittisen rotua koskevan ajattelun ja tutkimuksen syntypaikkana pidetään usein Yhdysvaltoja, Robinson ja monet muut kriittisen mustan ajattelun tutkijat osoittavat, että Afrikan, Karibian ja Latinalaisen Amerikan ajattelutraditiot, mustien yhteisöt ja kolonialismin vastaiset kansalliset vapautusliikkeet ovat olleet tärkeitä vastarinnan muotojen kehittälyssä.² Ne ovat innoittaneet myös afrikkalaisamerikkalaisten sosiaalisia kamppailuja ja intellektuaalisia suuntauksia.

Orjuutettujen ihmisten kaupan ja kolonialismin seurauksena syntyneet suhteet Euroopan, Afrikan, Karibian ja Latinalaisen Amerikan sekä Yhdysvaltojen välillä vaikuttivat mustan kulttuurin ja poliittisten liikkeiden rakentumiseen ja vaikutteiden siirtymiseen. Kriittisen rotua ja valkoisuutta koskevan tutkimuksen varhaiset vaikuttajat, kuten W. E. B. Du Bois, C. L. R. James, Aimé Césaire ja Frantz Fanon liikkuiivat sekä fyysisesti että ajattelussaan näiden alueiden välillä ja olivat syvästi tietoisia kolonialismin ja rotuajattelun ylijärjestyksistä. Kun Du Bois 1900-luvun alussa määritteli vuosisadan keskeiseksi ongelmaksi ihonväriin perustuvat jakolinjat (engl. *color line*), hän kiinnitti huomiota yhteiskunnallisiin ja globaaleihin valtasuhteisiin, jotka ovat edelleen mitä ajankohtaisimpia. Du Bois ei viitannut käsitteellä ainoastaan rodullisiin erotteluihin ja niiden sosiaalisiin seurauksiin vaan myös kolonialismin myötä syntyneisiin maantieteellisiin jaotteluihin ja rodullistettuun taloudelliseen hyväksikäyttöön. James toi uuden näkökulman kolonialismin historiankirjoitukseen analyysillaan Haitin vallankumouksesta: hän

asetti orjuutetut ihmiset aktiivisiksi toimijoiksi ja osoitti orjuutettujen ihmisten kaupan ja kolonialismin olleen olennaisia tekijöitä kapitalismin kehitymisessä. Césairen mukaan eurooppalainen sivilisaatio pohjautui ei-eurooppalaisten maiden, työn ja ihmiselämän kolonisoinnille. Sen seuraukset olivat tuhoisia kolonisoiduille mutta brutalisoivat myös kolonisoijan itsensä. Vastaavalla tavalla Fanon näki kolonialistisen suhteen muokkaavan sekä kolonisoijaa että kolonisoituja. Fanon teoretisoi rodullistamista fenomenologisesta näkökulmasta ruumiillisena ja psykologisena ilmiönä sekä analysoi kolonialismin väkivaltaista luonnetta. Näiden kirjoittajien ja tutkijoiden ajattelu on vaikuttanut rasismia ja kolonialismia koskevaan teoretisointiin laajalti myös mustan kriittisen tradition ulkopuolella, esimerkiksi jälkikoloniaalin ja dekoloniaalin tutkimuksen piirissä.³

Ajattelemmekin tässä kirjassa kriittistä rasismia, rodullistamisen ja valkoisuuden tutkimusta laajana traditiona samaan tapaan kuin alan keskeiset tutkijat Philomena Essed ja David Theo Goldberg kirjoittaessaan rodun kriittisestä tutkimuksesta (*race critical studies*).⁴ Viittaamme paitsi yhdysvaltalaisen kriittisen rodun teoriaan (CRT) myös mustaan feminismiin ja *feminism of colour*-suuntaukseen, (uus)marxilaiseen rotua ja rodullistamista koskevaan tutkimukseen, jälkikoloniaaliin ja dekoloniaaliin lähestymistapaan sekä kulttuurintutkimukselliseen rodullistavia esityksiä ja puhetapoja analysoivaan tutkimukseen. Suomessa näistä tunnetaan mustan feminismin, kulttuurintutkimuksen ja jälkikoloniaalin tutkimuksen suuntaukset, kun taas muut lähestymistavat ovat jääneet vähemmälle huomiolle tai täysin vieraiksi tärkäläiselle tutkimukselle. Lisäksi kriittinen valkoisuuden tutkimus on yksi kriittisen rodun teorian osa-alue, mutta merkittävää valkoisuutta koskevaa tutkimusta ja teoretisointia on tehty myös muiden lähestymistapojen piirissä.

Tutkimusalueeksi ja yliopistolliseksi oppiaineeksi nämä näkökulmat ovat tulleet 1970-luvulta alkaen. Kriittistä rodun teoriaa kehittivät erityisesti mustat ja muut ei-valkoiseksi rodullistetut oikeustieteilijät ja kansalaisaktivistit Yhdysvalloissa.

Kansainvälistä mustan radikalismien traditiota ja sosiaalisten liikkeiden kokemuksia tuntevat tutkijat kritisoivat oikeudenmukaisuutta koskevaa yhteiskunnallista keskustelua kyvyttömyydestä tarttua rasismiin ja rodullisiin valtasuhteisiin. Ensimmäiset akateemiset kriittisen rodun tutkimuksen seminaarit järjestettiin 1980-luvun lopulla. Myöhemmin kriittinen rodun teoria on levinnyt useille muillekin tieteenaloille, kuten sosiologiaan ja kasvatustieteisiin.⁵ Osin päällekkäinen ajatteluperinne on musta feminismi, jonka tärkeitä teemoja ovat valkoisen ylivallan analyysi ja aktiiviset pyrkimykset muuttaa rodullisia valtasuhteita.⁶ Mustan feminismien keskeisiä käsitteitä on intersektionaalisuus, jolla tarkoitetaan sitä, että ihmisten asemaan yhteiskunnassa vaikuttavat sukupuolen lisäksi muun muassa rotuun, etnisyyteen, yhteiskuntaluokkaan, seksuaalisuuteen ja ikään liittyvät erot. Kysymys on ihmisten elämää määrittelevistä toistensa kanssa risteävistä valtasuhteista, jotka rakentuvat kulttuurisille ja sosiaalisille eron-teoille. Isossa-Britanniassa valtasuhteet sivuuttavasta rotusuhteiden (*race relations*) tutkimuksesta siirryttiin radikaalimpiin näkökulmiin 1980- ja 1990-luvuilla kulttuurintutkimuksen, uusmarxilaisuuden ja mustan feminismien keskustelujen myötä.⁷ Lisäksi urauurtavaa, kriittistä tutkimusta rodusta ja rasismista on tehty muun muassa Alankomaissa ja Pohjoismaissa, joissa on korostettu näennäisen etäisiltä vaikuttavien rasismien kysymysten olevan kiinteä osa eurooppalaisia ja siten myös pohjoismaisia yhteiskuntia.

DEKOLONIAALI TUTKIMUS

Dekoloniaali tutkimus kehittyi Latinalaisessa Amerikassa käydyistä kolonialismia ja dekolonisaatiota koskevista teoreettisista keskusteluista, jotka levisivät toisiin maanosiin ja yhdistyivät esimerkiksi mustaan radikaaliin traditioon ja afrikkalaiseen dekoloniaaliin ajatteluun. Dekoloniaalia ajattelua ovat kehittäneet useat intellektuellit, jotka identifioituvat mustaan, *chicano/a-*, *people of*

*colour*⁸- ja alkuperäiskansojen traditioihin. Tässä joukossa on myös monia afrikkalaiseen, latinalaisamerikkalaiseen ja aasialaiseen diasporaan kuuluvia, joille kolonialisminvastaiset kamppailut ovat keskeinen innoituksen lähde. Heidän tavoitteenaan on ollut valtajärjestelmien ja alistuksen hävittäminen. Dekoloniaalin tutkimuksen keskeinen käsite on koloniaalisuus (*coloniality*), joka ei tarkoita samaa asiaa kuin kolonialismi.⁹ Koloniaalisuuden käsite syntyi kuvaamaan globaalia valtarakennetta, jonka perusta luotiin kolonialismin monisatavuotisen historian aikana: vaikka siirtomaat itsenäistyivät pitkien kamppailujen tuloksena toisen maailmansodan jälkeen, maailma on yhä jakautunut hierarkkisesti taloudellisen, kulttuurisen, tiedollisen ja ihmisten mielissä toimivan koloniaalin järjestyksen mukaisesti. Koloniaalisuus viittaa tähän edelleen jatkuvaan globaaliin valtajärjestykseen.

Perulainen sosiologi Aníbal Quijano on keskeinen hahmo dekoloniaalin tutkimuksen kehityksessä. Jo ennen häntä samantapaisia ajatuksia radikaalin dekolonisaation tarpeesta ja talouden, politiikan ja mielen rakenteiden perusteellisesta uudelleenjärjestämisestä oli esittänyt esimerkiksi alkuperäiskansojen sosiaalisia liikkeitä tutkinut ja niihin osallistunut Bolivian *aymara*-kansaan kuuluva Silvia Rivera Cusicanqui.¹⁰ Quijano kehitti monia tutkijoita inspiroineen käsitteen vallan koloniaalisuus (*coloniality of power*).¹¹ Käsite viittaa Amerikkojen kolonisoinnista alkunsa saaneiden globaalien valtarakenteiden muodostumiseen. Hänen mukaansa vallan koloniaalisuus järjestyi kahden ulottuvuuden varaan, jotka ovat rodun ajatus ja työvoiman kontrollointi. Quijano tarkoittaa rodun ajatuksella kolonisoijan ja kolonisoidun oletettuihin ruumiillisiin tai ihonväriin perustuvia erotteluita, joiden perusteella siirtomaavallan hallinta- ja alistussuhteet oikeutettiin ja luonnollistettiin. Vallan koloniaalisuus tarkoitti myös työvoiman, resurssien ja työn tulosten kontrollointia, joka tuotti uudenlaisen tuotantovoimien järjestelmän – globaalin kapitalismin. Dekoloniaali ajattelu korostaa modernin kapitalistisen maailmanjärjestyksen jatkuvuutta ja siihen olennaisesti sisältyvää rodullista ja etnistä luokittelua valtarakenteiden osana. Tähän kytkeytyy

globaali työnjako: Latinalaisen Amerikan ja Afrikan rooli on esimerkiksi tuottaa raaka-aineita maailmantalouden tarpeisiin vielä pitkään sen jälkeen, kun kolonialismi on näennäisesti päättynyt. Dekoniaalissa tutkimuksessa koloniaalisuus liittyy läheisesti moderniteettiin – koloniaalisuus on modernin aikakauden kääntöpuoli.¹²

Suomalaisessa tutkimuksessa dekoloniaalia tunnetumpi jälkikoloniaali lähestymistapa tutkii eurooppalaisen kolonialismin perintöä ja kolonialismin jälkeistä aikaa.¹³ Dekoloniaalin tutkimuksen edustajat ovat kritisoineet jälkikoloniaalia tutkimusta siitä, että kolonialismin jatkuva läsnäolo elämän eri alueilla – esimerkiksi tiedon tuottamisessa, taloudessa ja uskonnossa – näyttäytyy jäänteenä jostain menneestä.¹⁴ Tällöin on vaikea ymmärtää, miksi hierarkkiset erottelut ovat edelleen keskeinen osa tapaamme jäsentää maailmaa ja miten taloudellinen hyödyn tavoittelu rakentuu rodullisille jaotteluille. Jälkikoloniaalia tutkimusta on myös kritisoitu siitä, että se keskittyy analysoimaan kulttuurisia representaatioita ja identiteettejä, kun taas dekoloniaali tutkimus painottaa talouden, politiikan, tiedon ja sosiaalisen muutoksen prosesseja. Toisaalta jälkikoloniaalissa ja dekoloniaalissa tutkimuksessa on paljon yhteisiä teemoja, ja jotkut tutkijat korostavat mielummin näkökulmien yhtäläisyyksiä kuin eroja. Myös jälkikoloniaalissa tutkimuksessa transformatiivisen sosiaalisen ja poliittisen toiminnan tutkimus on keskeistä.

Dekoloniaali näkökulma ei ainoastaan keskity koloniaalien rakenteiden kritiikkiin vaan ehdottaa niille vaihtoehtoja. Tässä prosessissa voidaan hakea inspiraatiota myös eurooppalaista kolonialismia edeltävältä ajalta. Dekoloniaali lähestymistapa avaa näkökulmaa valtarakenteiden purkamiseen ja uusien tulevaisuuksien luomiseen. Tutkimuksen lisäksi tässä työssä tärkeitä ovat taiteellinen toiminta ja sosiaaliset liikkeet, jotka toiminnassaan luovat uusia merkityksiä ja käytäntöjä. Yhteistyö sosiaalisten liikkeiden ja taiteilijoiden kanssa on muotoillut uudelleen tutkimustavoitteita ja haastanut totuttuja akateemisia käytäntöjä. Ajatus siitä, että tietoa tuotetaan muuallakin kuin

akateemisissa yhteisöissä, kyseenalaistaa asiantuntijavaltaa ja korostaa tarvetta eri toimijoiden välisiin keskusteluihin.

RODUN KÄSITE JA RODULLISTAMINEN PROSESSINA

Kriittisen rodun ja valkoisuuden tutkimuksen ytimessä on ymmärrys siitä, että rodun käsitteen avulla tuotetaan valtasuhteita, joita ei voi selittää muiden luokittelujen (kuten luokan tai sukupuolen) avulla. Rodullistavat arkipäiväiset käsitykset saavat pitkän historian tuottaman rasismien näyttämään luonnolliselta osalta sosiaalista todellisuutta. Termiä rotu on vältelty suomenkielissä keskusteluissa, koska se liitetään rasistiseen tapaan jaotella ihmisryhmiä. Meiltä on puuttunut laajamittainen antirasistinen keskustelu rodusta ja käsite on monesti vain korvattu puhumalla etnisyydestä.¹⁵ Kriittisessä rodun ja valkoisuuden tutkimuksessa rotua ei ymmärretä biologiseksi ominaisuudeksi vaan sosiaalisesti tuotetuksi luokittelujärjestelmäksi, joka perustuu ihmisen fyysisiin piirteisiin ja kulttuurisiin tekijöihin, esimerkiksi vaatetukseen ja kieleen. Rodun ajatuksella oikeutetaan eriarvoisia sosiaalisia suhteita ja esimerkiksi työvoiman hyväksikäyttöä.¹⁶ Rodun ajatus liittyy myös siihen, miten ihmiset identifioituvat ja millaisiin ryhmiin he ajattelevat kuuluvansa. Tässä kirjassa käytämme pääsääntöisesti ilmaisuja rodun ajatus tai rodun käsite viittaamaan siihen, että kyse on tietyn historian tuottamasta luokituksesta ja valtasuhteesta. Tällä ratkaisulla teemme myös eroa olemuksellistavaan ja rasistiseen tapaan käyttää rodun käsitettä, joka on edelleen vahvasti läsnä julkisissa keskusteluissa.

Kun rotu ymmärretään käsitteeksi ja luokitukseksi, rodullistaminen puolestaan viittaa prosessiin. Rodullistamisen näkökulma kiinnittää huomion niihin erilaisiin tapoihin ja käytäntöihin, joiden avulla ajatukset rodusta ja siihen sisältyvistä hierarkkisista asetelmista rakentuvat osaksi yhteiskunnallista todellisuutta erilaisissa instituutioissa, politiikoissa ja arkisissa kohtaamisissa. Ruotsalainen kulttuurimaantieteilijä Irene Molina on määritellyt

rodullistamisen prosesseiksi, joissa ihmisryhmiä erotellaan toisistaan, ja näitä erottelua vakiinnuttamalla oikeutetaan vallan epätasaista jakautumista.¹⁷ Ruotsalainen kulttuurintutkija Ylva Habel puolestaan korostaa rodullistamisen luonnetta sosiaalisesti ja historiallisesti rakentuneena alistussuhteena, jonka seuraukset heijastuvat ihmisten identiteetteihin, etuoikeuksiin ja eriarvoisiin lähtökohtiin.¹⁸ Toisaalta osa tutkijoista näkee rodullistamisen selkeästi kulttuurisena ilmiönä painottaen merkitysten ja toistuvien oletusten liittämistä tietynlaisiin ruumiisiin.¹⁹ Heidän mukaansa on selkeämpää käyttää muita käsitteitä viittaamaan laajempiin sosiaalisiin ja historiallisiin prosesseihin, joiden kautta rodun ajatus asettuu osaksi yhteiskunnallisia käytäntöjä.

Voidaan myös ajatella, että tutkijat lähestyvät rodullistamista kolmesta eri suunnasta.²⁰ Osa tarkastelee rodullistamista ruumiillisena ja subjektiviteetin muodostumiseen vaikuttavana prosessina. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että analysoidaan valkoisuusnormia arkeisissa kohtaamisissa kouluissa tai tietyillä asuinalueilla, ja tarkastellaan ei-valkoisiksi rodullistettujen ihmisten tulkintoja tilanteista.²¹ Toiset tutkijat puolestaan keskittyvät analysoimaan rodullistamista puhetavoissa ja representaatioissa sellaisina kuin ne näyttävät esimerkiksi mediassa ja taiteessa. Tällöin huomio voi olla esimerkiksi siinä, miten rodullistaminen näkyy median tavoissa kuvata sukupuolistunutta väkivaltaa.²² Kolmas ryhmä tutkijoita on kiinnostunut rodullistamisesta kulttuurisen merkityksenannon ja sosiaalisten rakenteiden vuorovaikutuksen näkökulmasta. Esimerkki tästä on tutkimus, jossa tarkastellaan rodullistamisen näkökulmasta ruotsalaisten asuinalueiden eriytymistä ja tähän liittyvää median kirjoittelua ”ongelmallisista maahanmuuttajalähiöistä”.²³ Erot lähestymistavoissa ja rodullistamisen käsitteen käytössä on hyvä tiedostaa, jottei rodullistaminen muutu mitänsanomattomaksi yleiskäsitteeksi ja menetä siten analyttistä arvoaan.²⁴

Suomenkielisessä keskustelussa monet aktivistit ovat käyttäneet termiä rodullistettu viittaamaan ei-valkoisiin ryhmiin, esimerkiksi mustiin, ruskeisiin ja aasialaistautaisiin ihmisiin. Puhe

rodullistetuista toimii tällöin itsemäärittelyn ja kollektiivisen identiteetin osana. Myös jotkut tutkijat ovat käyttäneet nimitystä rodullistetut vastaavalla tavalla kiinnittääkseen huomion rasismia kokevien ryhmien asemaan. Tutkimuskäytössä kuitenkin painotetaan usein sitä, että rodullistaminen ja rodun käsite rakentuvat tietynlaiselle suhteelle.²⁵ Kun joitain ryhmiä rodullistetaan ei-valkoisiksi, tuotetaan samalla valkoisuutta. Kun rakennetaan kuvaa poikkeavista ja vähemmän sivilisoituneista ”toisista”, kuvataan samalla normia tai keskiöön asetettua edistyneenä, sivilisoituneena ja ylempiarvoisena.²⁶ Siten analyysi siitä, miten rotu toimii sosiaalista todellisuutta muotoilevana luokittelujärjestelmänä, osoittaa myös valkoisuuden olevan rodullistamisen prosessien tulosta. Tutkimuksessa rodullistaminen voikin viitata myös valkoisten ihmisten aseman analyysiin, riippuen valitusta käsitteellisestä näkökulmasta.

Rodun käsite on perustavalla tavalla sidoksissa eurooppalaisen alueellisen identiteetin muodostumiseen ja kolonialismin, imperialismin ja rasismien historiaan. Dekoloniaalin tradition mukaan rodun käsite syntyi kolonialistisen hallitsemisen ja luokittelun tarpeisiin, kun espanjalaiset valloittajat perustivat siirtomaita Amerikan mantereelle ja Karibialle.²⁷ Mustan tradition ja afrikkalaisesta diasporasta nousevien näkökulmien piirissä painotetaan usein transatlanttisen orjuutettujen ihmisten kaupan ja heidän riistolleen perustuvan talouden merkitystä rodun käsitteelle ja ihmisyyden määrittelylle, kun mustat orjuutetut ihmiset esineellistettiin ja suljettiin ihmisyyden ulkopuolelle.²⁸ Toiset tutkijat rajaavat rodun käsitteen tiukemmin eurooppalaisen valistusajattelun ja tieteellisen rasismien historiaan korostaen kytköstä modernin yhteiskunnan ja tieteellisen ajattelun kehittymiseen²⁹ tai jäljittävät sen synnyn kolonialistista maailmanvalloitusta edeltäneisiin valtasuhteisiin nykyisen Euroopan alueella³⁰.

Valistusajatteluun liittyvä järjestämisen ja luokittelun periaate ulotettiin ihmisryhmiin, mikä johti erilaisten rotuteorioiden ja rotuun perustuvien luokitteluiden laajamittaiseen leviämiseen Euroopassa 1700-luvulta 1900-luvun puoliväliin. Tutkijat

luokittelivat rodun perusteella ihmisryhmiä niin valtioiden sisällä kuin suhteessa muihin eurooppalaisiin kansoihin ja Euroopan ulkopolisiin siirtomaiden asukkaisiin.³¹ Rodun käsite ei ollut yksinomaan tieteellisen kiinnostuksen kohteena, vaan sen merkitys oli sekä kulttuurinen että poliittinen. Eurooppalaisten jakaminen eri rotuihin oli merkityksellistä, sillä rotuluokittelu kytkettiin ajatukseen kansakunnasta, ja kansallisvaltiot kehittyivät sen pohjalta. Ajatusta toistensa kanssa kilpailevista roduista käytettiin oikeuttamaan eurooppalaisten valtioiden imperialistista kamppailua siirtomaiden hallinnasta ja rakentamaan kuvaa eurooppalaisten ylemmyydestä suhteessa siirtomaiden asukkaisiin. Rotuajattelun avulla jaoteltiin myös kansakunnan sisällä ihmisryhmiä arvokkaiisiin ja vähemmän arvokkaiisiin, kun poliitikot ja tutkijat esittivät väitteitä väestön degeneraatiosta eli rodullisesta heikentymisestä. Toisaalta rodullisen yhtenäisyyden korostaminen oli keino tuoda yhteen luokka-aseman erottelemia kansalaisia aikana, jolloin työväenliikkeen voimakas järjestäytyminen huolestutti valtaapitäviä ryhmiä. Kansakunnan ja rodun ajatusten läheistä kytköstä on tulkittu myös siitä näkökulmasta, että maahanmuuton sääntely politiikan ja lainsäädännön keinoin yleistyi rotuajattelun ”kulta-aikana” 1870-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan. Muuttoliikkeiden sääntelyn tarve yhdistettiin alusta lähtien rodullistettuihin kansakunnan määritelmiin ja turvallisuuskysymyksiin.³²

Rodun käsitteen historiallinen painolasti ja huoli hierarkkisten jaottelujen vahvistamisesta on saanut osan tutkijoista välttämään rodun käsitettä ja tukeutumaan rodullistamisen käsitteeseen. Epäilemättä rodullistaminen on joustavampi käsite kuin rotu, eikä siihen sisälly yhtä vahvaa essentialisoimisen eli olemuksellistamisen riskiä. Se myös avaa analyttisesti suuntia, joihin rodun käsite vaivoin taipuu. Esimerkiksi voidaan tutkia, miten etnisyyss rodullistuu eli tulee käytetyksi yhtenäistävänä ja hierarkkisoivana kategoriana, joka rakentaa tai pitää yllä valtasuhteita.³³ Jotkut tutkijat pitävät ensisijaisena rodullistamisen käsitettä esittäen, ettei rodun käsitettä tarvita tai että se on haitallinen.³⁴ Tässä kirjassa lähdemme kuitenkin siitä, että rodullistamisesta ja rasismista

on vaikea puhua, jos rodun käsitettä ei nimetä. Toisen maailmansodan jälkeen rotuajattelusta pyrittiin eroon, ja vuonna 1950 UNESCO:n julkilausumassa suositeltiin rodun korvaamista etnisyyden käsitteellä. Rodun käsitteen korvaaminen etnisyydellä ei kuitenkaan ole johtanut rasismien häviämiseen, vaan tämä on osaltaan vaikeuttanut rodullistetusta eriarvoisuudesta ja hierarkioista puhumista. Kuten David Theo Goldberg on todennut, rodun käsite menettää merkityksensä, kun se ei enää jäsennä yhteiskunnallista todellisuutta. Asia ei ratkea sillä, että lopetetaan puhe rodusta puuttumatta yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin.³⁵

Vaikka rodun käsite on sidoksissa historiaansa ja sen merkitykset jossain määrin kantavat menneiden vuosisatojen painolastia, on kuitenkin tärkeää nähdä rasismien muuntautuvuus ajassa ja paikassa. Tämän päivän Suomessa rodullistavat prosessit ja rodun ajatukseen perustuvat erottelut hyödyntävät nyky-yhteiskunnan valtasuhteita ja kulttuurista maisemaa. Samalla rodullistavat prosessit tuottavat ja vakiinnuttavat eri ryhmien välisiä valtasuhteita. Rasismien tavoin myös rasisminvastaisuus on muuntautuvaa. Ryhmät, jotka nyt nostavat esiin kysymyksiä rodullistetusta eriarvoisuudesta tai valtaväestön kulttuurisesta hegemoniasta ovat ainakin jossain määrin toisia kuin 1970-luvulla, jolloin varsinkin saamelais- ja romaniaktivistien kamppailu oli voimakasta. Näiden ryhmien kamppailu rasismien vähentämiseksi ja omien oikeuksien puolesta on jatkuvasti ajankohtaista, mutta 2010-luvun kuluessa rodullistavan eriarvoisuuden kritiikkiä ovat esittäneet näkyvästi myös afrosuomalaisia ja muita ei-valkoisiksi rodullistettuja ryhmiä kokoavat ryhmät ja järjestöt. Rasisminvastaiseen toimintaan on näin tullut uusia näkökulmia.

RASISMI JA RASISMINVASTAISUUS

Rasismia pidetään usein aaterakennelmana, asenteena tai yksilöllisenä ennakkoluulona. Tässä luvussa esittämämme tulkinta lähtee kuitenkin siitä, että rasismi on järjestelmä. Kun rotu on

käsite ja rodullistaminen prosessi, rasismi on näiden prosessien kautta muodostunut järjestäytynyt valtarakenne. Jotkut tutkijat korostavat intersektionaalisuuden näkökulmasta, että rasismi järjestelmänä risteää muiden valtajärjestelmien, kuten kapitalismin ja patriarkaatin kanssa.³⁶ Suomessa on viime vuosikymmeninä analysoitu rodullistamista pääosin kulttuurintutkimuksen ja jälkikoloniaalin tutkimuksen keinoin, ja on saattanut näyttää siltä, että kysymyksessä olisi vain kulttuurisen tai kielellisen erottelun logiikka. Edustamassamme näkökulmassa kulttuuriset erottelut ja hierarkiat ovat kuitenkin kiinteässä yhteydessä laajempiin sosiaalisiin prosesseihin ja yhteiskuntarakenteiden muodostumiseen.

Järjestelmänäkökulmaa voidaan kritisoida jäykkyydestä ja staattisuudesta. Rasismi saattaa vaikuttaa itseään vahvistavalta ja ikuisesti säilyvältä ongelmalta, jolle on vaikea tehdä mitään. Kriittinen rasismin, rodullistamisen ja valkoisuuden tutkimus onkin kehittänyt myös käsitteitä, jotka tarkentavat kuvaa rasismin muuttuvasta luonteesta ja ottavat huomioon myös rasismiin kohdistuvan vastarinnan ja rodullistavien käytäntöjen haastamisen. Yksi laajasti vaikuttanut traditio on Yhdysvalloissa kehitetty teoria rodullisesta (yhteiskunta)muodostumasta, jota on myös sovellettu pohjoismaisiin yhteiskuntiin. Rodullisen muodostuman analyysi on ajallisesti ja paikallisesti tarkkarajainen lähestymistapa, jossa korostuu poliittisen toiminnan merkitys. Tällä tarkoitetaan valtion, sen instituutioiden ja kansalaisyhteiskunnan toimintaa, kollektiivisten identiteettien muodostamista ja näihin prosesseihin liittyvää kulttuurista merkityksenantoa.³⁷

Rasismi on moniulotteinen ilmiö, joka ilmenee eri tavoin erilaisissa yhteyksissä. Siksi tutkimuskäytössä puhutaankin usein rasismeista monikossa. Yksi tapa hahmottaa rasismin moniulotteista luonnetta on erottaa toisistaan rakenteellinen rasismi, kulttuurissa esiintyvä rasismi ja arjen rasismi. Vaikka nämä erilaiset rasismin ulottuvuudet käytännössä liittyvät toisiinsa, on kuitenkin analyttisesti hyödyllistä tarkastella niitä erillään. Rakenteellista rasismia esiintyy erilaisten instituutioiden

käytännöissä ja yhteiskunnan rakenteissa. Se tuottaa eriarvoisia asemia työ- ja asuntomarkkinoilla sekä suuntaa rodullistettuihin vähemmistöihin kuuluvia nuoria kapea-alaisille opiskelupoluille riippumatta heidän kiinnostuksistaan tai taidoistaan.³⁸ Rakenteellista rasismia voi esiintyä myös esimerkiksi poliisin, muiden viranomaisten tai yksityisen turvallisuusalan käytännöissä.³⁹ Rakenteellisena rasismina voidaan pitää myös terveyseroja eri etnisten tai rodullistettujen ryhmien välillä. Esimerkiksi Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimukset ovat osoittaneet varsinkin pakolaistaustaisten ryhmien terveysongelmien olevan merkittävä yhteiskunnallinen kysymys.⁴⁰

Kulttuurissa esiintyvä rasismi viittaa hierarkkisiin erotteluihin merkityksenannossa ja representaatioissa, joita löytyy esimerkiksi mediasta ja taiteesta. Toisinaan esitetään, etteivät esimerkiksi rodullistavia kuvauksia sisältävät laulut, vitsit tai mainoskuvat ole kovin suuri ongelmia – ainakaan verrattuna työelämän tai politiikan rasismiin. Kulttuurissa esiintyvä rasismi on kuitenkin olennainen osa rodullisen valtajärjestelmän tuottamista ja ylläpitämistä. Kulttuurissa esiintyvä rasismi läpäisee monenlaisia instituutioita ja arjen kohtaamisia. Vaikka saattaa tuntua siltä, ettei rasistinen kuvasto vaikuta omaan toimintaan, kulttuurisen rasismien toistaminen viestii tehokkaasti, että tila rasististen kuvien ympärillä on ensisijaisesti varattu valkoisille ihmisille. Työelämän ja politiikan rasismiakaan ei voida ymmärtää ilman, että analysoidaan kulttuuristen käsitysten merkitystä eriarvoistaville käytännöille. Arjen rasismi puolestaan korostaa rasismien kokijan näkökulmaa ja pureutuu rasismien säännönmukaisuuteen. Se voi olla vihamielistä huutelua tai nimittelyä mutta yhtä lailla hienovaraisempaa ulossulkemista, rodullistavaa eksotisointia tai holhoavaa suhtautumista. Arjen rasismi ei ole sattumanvaraista, vaan sen eri ilmenemisen tavoissa kertautuu tietty valtarakenne (ks. luku 12 tässä teoksessa).⁴¹

Rasismeja on jaoteltu myös sen mukaan, mihin ryhmään rasismi kohdistuu. Tällainen jaottelu voi olla hyödyllistä esimerkiksi silloin, kun halutaan saada kokonaiskuva siitä, millä kaikilla

tavoilla rasismi vaikuttaa tietyn ryhmän asemaan. Esimerkiksi EU:n perusoikeusviraston raportti kartoittaa mustiin, afrikkalaista alkuperää oleviin ihmisiin kohdistuvan rasistisen syrjinnän ja häirinnän kirjoja.⁴² Muun muassa muslimivastainen ja venäläisvastainen rasismi tuovat esille, ettei rasismi välttämättä liity ruumiillisiin piirteisiin. Olennaista on, että se sisältää olemuksellistavia ja hierarkkisoivia oletuksia ryhmästä, johon se kohdistuu. Antisemitismi puolestaan tarkoittaa juutalaisiin kohdistuvaa rasismia ja sen historiallisia juuria. Viimeaikaisessa tutkimuskeskustelussa on puhuttu paljon maahanmuuttovastaisesta rasismista, millä viitataan oikeistopopulistiseen ja äärioikeistolaiseen liikehdintään. Termillä halutaan korostaa, ettei liikehdinnässä ole kysymys yhteiskunnalliseen keskusteluun kuuluvasta ”kriitistikä”, vaan systemaattisesta, tiettyihin ryhmiin kohdistuvasta vihamielisestä ja hierarkkisoivasta olemuksellistamisesta.

Myös antirasismia on monenlaista. Rasisminvastaisuutta voidaan määritellä esimerkiksi sen perusteella, millaista antirasistista keinovalikoimaa käytetään tai minkälaiseen rasismiin pyritään puuttumaan. Yksi suuri jakolinja on niin sanotun maltillisen ja radikaalin antirasismien välillä. Tässä jaottelussa rasisminvastaista toimintaa erottaa se, ymmärretäänkö rasismi häiriöksi yhteiskunnassa, jolloin siihen voidaan puuttua esimerkiksi lainsäädäntöä ja lainvalvontaa parantamalla, vai ajatellaanko kansallisvaltion perustuvan järjestyksen sisältävän itsessään rasistisia elementtejä, jolloin rasisminvastaisuus voi edellyttää yhteiskuntajärjestyksen uudelleenmäärittelyä.⁴³

Rasismiin puuttumisen perusteella voidaan erottaa useita antirasismeja. Arkipäivän antirasismi viittaa yksittäisten ihmisten arkisiin tekoihin. Tällaisia voivat olla rasistiseen huuteluun puuttuminen tai rasisminvastaisten meemien levittäminen. Joskus arjen antirasismilla tarkoitetaan nimenomaan rasismien kohteeksi joutuvien ihmisten erilaisia vastarinnan keinoja arjessa selviytymiseksi. Jos rasisminvastaisuuden keskeiseksi sisällöksi ymmärretään asenteisiin vaikuttaminen, voidaan puhua psykologisesta antirasismista. Antifasistinen antirasismi puolestaan

viittaa nimenomaan organisoitumiseen äärioikeiston rasismia vastaan. Institutionaalista antirasismista voidaan puhua silloin, kun erilaisten instituutioiden toimintaan sisällytetään rasisminvastaisia käytäntöjä esimerkiksi keräämällä tietoa syrjinnän ja häirinnän kokemusten yleisyydestä ja luomalla suunnitelmia niihin puuttumiseksi. Lisäksi institutionaalisen antirasismien mukaista on pitää huolta siitä, että erilaisista taustoista tulevat ihmiset pääsevät tekemään kyseistä instituutiota koskevia päätöksiä.⁴⁴

Joskus rasisminvastaisuutta leimaa tietynlainen ulkokultaisuus. Tutkimuksessa on tähän viitaten puhuttu ei-performatiivisesta antirasismista. Performatiivisuus tarkoittaa sitä, että lausumat tai puheenvuorot rakentavat sosiaalista todellisuutta. Esimerkiksi tuomion julistavan lainoppineen sanat muotoilevat oikeudenkäynnin osapuolten elämää. Ei-performatiivisuus puolestaan viittaa siihen, miten jotkin lausumat tai puheenvuorot epäonnistuvat muokkaamaan todellisuutta, vaikka se olisi niiden julkilausuttu tarkoitus. Antirasismien ei-performatiivisuudella viitataan siis sellaisiin rasisminvastaisuuden julistuksiin, jotka eivät oikeastaan puutu rasismiin vaan ehkä jopa ylläpitävät sitä.⁴⁵ Monien instituutioiden, kuten yliopistojen, yhdenvertaisuutta koskevissa lausunnoissa korostetaan ”nollatoleranssia rasismiin”. Nämä instituutiot eivät kuitenkaan välttämättä toimi antirasististen tavoitteiden edistämiseksi ja saattavat vedota nollatoleranssi-politiikkaan osoittaakseen asioiden jo olevan kunnossa.

VALKOISUUTEEN SISÄLTYPÄ VALTA

Niin tutkimuksessa kuin kansalaisaktiivisissa on nähty tarpeelliseksi analysoida valkoisuutta valtarakenteena ja normina, johon rodullistamalla toiseutettuja ryhmiä verrataan. Vaikka rasismi on hyödyllinen käsite, sen totutut käyttötavat voivat myös siirtää huomiota pois vallan keskipisteestä. Valkoisuuden nimeäminen valta-asemaksi ja itsestäänselvyyteen verhoutuvaksi normiksi on radikaali teko – tavallaan kuin riisuisi keisarilta vaatteet.

Valkoisuuden käsitettä ovatkin nostaneet julkisuudessa esiin erityisesti ruskeat, mustat ja muut ei-valkoisiksi rodullistetut aktivistit, jotka arvioivat keskustelun rasismista helposti kapeutuvan rasismia kokevien ihmisten elämän ja yksilötarinoiden kuvauksiin.⁴⁶ Normin ja valtarakenteen muuttamiseksi on analysoitava niitä prosesseja, joissa valkoisuutta tehdään näkymättömäksi, itsestään selväksi lähtökohdaksi ja mittapuuksi sen piiriin sopimattomille. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että tutkijan oman valkoisuuden nimeäminen ei riitä, vaan normi ja valtarakenne on kyseenalaistettava moniulotteisesti tutkijan työssä.

Näin ymmärrettynä valkoisuus ei ole suoraviivaisesti ihonväriin tai ruumiin ulkoiisiin seikkoihin liittyvä tekijä. Kysymys on ensisijaisesti merkityksistä, joita ruumiille annetaan ja niistä paikoista, joita tietynlaisille ruumiille varataan yhteiskunnallisissa valtarakenteissa. Valkoisuutta voidaan tarkastella asemana rodullistaville erotteluille perustuvassa hierarkkisessa järjestelmässä. Se tarjoaa etuja niille, jotka voivat tuohon asemaan asettua. On kuitenkin huomioitava, ettei valtaa ja resursseja jaeta yksinomaan rodullistettujen asemien perustella, vaan esimerkiksi luokkaan ja sukupuoleen liittyvät erot ja yhteiskunnalliset asemat ovat yhtä lailla keskeisiä ja risteävät rodullistettujen asemien kanssa.⁴⁷ Kuten rodullistamisen prosessit yleensäkin, myös valkoisuuden määrittelyt ovat historiallisesti ja paikallisesti muuttuvia. Suomalaisten, kuten joidenkin muidenkin Euroopasta lähtöisin olevien siirtolaisryhmien, valkoisuus kyseenalaistettiin 1900-luvun alkupuolella Yhdysvalloissa, mutta vähitellen nämä ryhmät hyväksyttiin valkoisuuden ja siihen liittyvien etuoikeuksien piiriin.⁴⁸ Nykypäivän Suomessa venäläisten (ks. luku 14 tässä teoksessa) tai vaikkapa Balkanin maista lähtöisin olevien muslimitaustaisten muuttajien⁴⁹ valkoiseksi määrittäminen on ambivalenttia ja ehdollistettua.

Yksi tärkeä käsite onkin normatiivinen valkoisuus, joka viittaa valkoisuuden järjestävään ja hierarkisoivaan voimaan suhteessa niihin, jotka määrittävät sen ”toisiksi” tai poikkeamiksi. Normatiivinen valkoisuus on olennainen osa suomalaisuutta ja kansallista

identiteettiä⁵⁰. Mielikuvat suomalaisista ihmisistä ovat yhä edelleen vahvasti sidoksissa valkoisuuteen, ja normiin sopimattomat ihmiset tulkitaan usein ulkomaalaisiksi. Valkoisuus toimii kuitenkin muillakin tavoilla kuin normatiivisesti. Valkoisuus voi olla osa erilaisten instituutioiden käytäntöjä, rutiineja ja kulttuurista merkityksenantoa. Mustan feminismin tutkija ja sosiologi Shirley Anne Tate on akateemisia instituutioita koskevissa analyyseissään kiinnittänyt huomiota valkoiseen ”viattomuuteen” ja tietämättömyyden epistemologioihin⁵¹, joiden avulla oikeutetaan haluttomuutta tietää rasismista ja valtasuhteista. Samoin oikeutetaan haluttomuutta tuntea tietoa, poliittista toimintaa ja elämäntapoja, joita mustat, ruskeat ja muut ei-valkoisiksi rodullistetut ihmiset ja yhteisöt ovat kehittäneet. Tate tuo myös esiin, miten psyykkiset ja vuorovaikutukselliset suhteet vaikuttavat instituutioiden arkeen: esimerkiksi rasismista puhuminen ja siihen liittyvien käytäntöjen muuttaminen aiheuttaa usein kieltämistä ja vastarintaa.⁵²

Kriittinen valkoisuuteen liittyvien identifikaatioiden ja sosiaalisten asemien tarkastelu voi edistää rasististen käytäntöjen ja hierarkkisen järjestyksen murtamista. Valkoisten identiteettien korostaminen voi kuitenkin myös johtaa kahteen ongelmalliseen seuraukseen. Ensiksikin valkoisuus saatetaan siirtää uudelleen keskiöön. Kun rodullistamisen ja rasismien kritiikki onnistui avaamaan tilaa muiden toimijoiden tiedolle ja tulevaisuuden näkymille, valkoiset ihmiset (mukaan lukien tutkijat) voivatkin taas kääntää katseen itseensä. Toinen ongelmallinen seuraus valkoisten identiteettien kritiikittömästä korostamisesta voi olla äärioikeistolaisen ja valkoisen nationalismin vahvistuminen. Valkoisen ylivallan ja ylivoimaisuuden korostamisella on pitkä historia kolonialismissa ja rasismien eri muodoissa eri puolilla maailmaa. Viime vuosikymmenten voimistunutta äärioikeistolaista ja nationalistista liikehdintää voidaan tulkita valkoisen ylivallan uudeksi muodoksi ja jatkoksi aiemmille rasistiselle ideologialle rakentuville poliittisille liikkeille.⁵³ Taustalla ei välttämättä ole se, että valkoiseen asemaan liittyvät edut olisivat lisääntyneet, vaan pikemminkin kysymys

voi olla omien etujen puolustamisesta tuon valta-aseman kyseenalaistuksessa.⁵⁴ Siksi ei ole syytä väheksyä valkoisiin identiteetteihin liittyvän ryhmänmuodostuksen ja niihin perustuvan poliittisen järjestäytymisen merkitystä.

Niinpä valkoisista identiteeteistä ja valkoisuuteen liittyvien valta-asetelmien ilmenemismuodoista puhuttaessa on tärkeää, että asiaa tarkastellaan antirasistisen analyysin avulla ja analyysiin liitetään selkeä rasisminvastaisen toiminnan näkökulma. Rodullistettujen valtasuhteiden käsittely instituutioissa ja ihmisten välisissä suhteissa on usein vaikeaa, sillä rasismien kieltäminen ja haluttomuus puuttua olemassa olevaan järjestykseen ovat yleisiä varsinkin niiden joukossa, jotka hyötyvät nykytilanteesta.⁵⁵ Valkoisiksi rodullistetut ihmiset eivät useinkaan ole joutuneet käsittelemään rodullistettuja hierarkioita tai näkemään omaa asemaansa rakenteissa. Kriittinen keskustelu valkoisuudesta nostaa helposti esiin rodullistettujen suhteiden affektiivista puolta. Monenlaiset tunteet ja reaktiot, kuten kiusaantuminen, syyttäminen, suuttuminen ja itsesääli, voivat ryöpsähtää ilmoille. Tällainen valkoinen hauraus⁵⁶ estää valtasuhteiden analyysia ja vaikeuttaa rasismiin puuttumista. Epätietoisuuden ja hämmennyksen tilanteet eivät kuitenkaan aina ole haitallisia, vaan niihin voi sisältyä uusia oivalluksia ja toisten tiedolle avautumista. Brittiläisen kulttuurintutkijan Yasmin Gunaratnamin ajatuksia seuraten voikin ajatella, että intersektionaalinen politiikka on sotkuista, arkista ja hankalaa – silti se on välttämätöntä ja siitä voi myös nauttia.⁵⁷

INTERSEKTIONAALISUUS

Feministisessä tutkimuksessa käytetty intersektionaalisuuden käsite on levinnyt myös arkipäiväisiin keskusteluihin, osin juuri rasismista puhuttaessa. Sekä teoreettisena että menetelmällisenä välineenä käytetyn käsitteen kehittäjä yhdysvaltalainen oikeustieteilijä Kimberlé Crenshaw. Hän tukeutui mustien naisten asemaa ja kokemusten analyysia kehitelleen mustan feminismin

perinteeseen. Crenshaw pyrki jäsentämään intersektionaalisuuden käsitteellä mustiin naisiin kohdistuvaa työmarkkinasyrjintää, joka poikkesi sekä valkoisten naisten että mustien miesten kohtelusta.⁵⁸ Intersektionaalisuus viittaa päällekkäisiin ja yhteenkietoutuneisiin valtajärjestyksiin ja sarron mekanismeihin. Kuten Crenshaw'n työsyryntäesimerkki osoittaa, rasismi kohdistuu eri tavalla eri tavoin sukupuolitettuihin ihmisiin.

Sittemmin intersektionaalisuutta on sovellettu tutkimuksessa monin tavoin ja sen käytöstä on käyty kriittisiä keskusteluja.⁵⁹ Tässä teoksessa haluamme korostaa intersektionaalisuutta nimenomaan rasismintutkimuksen käsitteenä, jossa keskeistä on rasismiin ja rotuun liittyvien valtasuhteiden analyysi. Ensiksikin intersektionaalisuuden analyysi on korostanut sitä, miten rasismi ja rodullistaminen muotoilevat sosiaalista todellisuutta silloinkin, kun rasismista vaietaan. Toisaalta intersektionaalisuuden analyysi korostaa rasismien ja rodullistamisen yhteyttä muihin alistaviin valtarakenteisiin ja niihin liittyviin erontekoihin. Käsite viittaa myös yksilöiden subjektiviteettiin. Ihmisinä asetumme suhteisiin ja identifioidumme eri tavoin (myös kieltäytymällä identifioitumasta) sukupuolen, rodun, etnisyyden, yhteiskuntaluokan, iän tai seksuaalisuuden perusteella määriteltäviin ryhmiin. Lisäksi on tärkeää ymmärtää intersektionaalisuus käsitteellisenä näkökulmana, joka kiinnittää huomiota rodullistamalla marginalisoitujen ihmisten asemaan ja kokemuksiin sekä ottaa ne teoretisoinnin lähtökohdaksi.⁶⁰ Sen sijaan, että intersektionaalinen analyysi pyrkisi nimeämään ja luokittelemaan erilaisia olemassa olevia eroja, se tarkastelee, miten oletukset esimerkiksi sukupuolesta, luokasta ja rodusta muotoilevat yksilöihin ja ryhmiin kohdistuvaa puhetta ja toimintaa sekä miten niitä käytetään itsemäärittelyn ja itse-identifikaatioiden välineenä.

Suomalaisessa ja pohjoismaisessa tutkimuksessa rasismiin ja rodullistamiseen on alettu kiinnittää laajemmin huomiota intersektionaalisuuden myötä. Jälkikoloniaalin feminismien piirissä on kehitetty analyyseja rasismista osana hyvinvointivaltion kehitystä ja kritisoiu kuvaa Pohjoismaista sivustakatsojina kolonialismin

historiassa. Feministiset tutkijat ovat arvioineet kriittisesti sitä, että Pohjoismaat esittävät itsensä tasa-arvon mallimaina, humanitaarisina suurvaltoina ja globaaleina rauhanturvaajina, sillä tämä peittää näkyvistä kulttuuriin ja yhteiskuntarakenteisiin sisältyvää rasismia. Pohjoismainen kuva tasa-arvosta rakentuu vahvasti eronteolle rodullistetuista toisista: kuva omasta erinomaisuudesta syntyy vastakohtana ”pahoihin patriarkaatteihin”, joiden nähdään kuvaavan globaalia Etelää ja sieltä muuttaneita ihmisiä.⁶¹ Patriarkaalisuutta ja sukupuolten epätasa-arvoa pidetään globaalien Etelän ja siirtolaisten kulttuurisena piirteenä, kun taas tasa-arvo nähdään pohjoismaiseksi piirteeksi.

Intersektionaalisuuden näkökulma sisältyy myös dekoloniaalin feminismin keskusteluihin. Feministitutkijat ovat tuoneet esiin, että heteropatriarkaalinen, hierarkkiseen erotteluun perustuva sukupuoli on koloniaalinen järjestelmä. Sukupuoli on yksi koloniaalin vallankäytön ja alistuksen muoto – tai muotti, johon yksilöiden on sovittava mahtuakseen koloniaaliin ihmiskäsitykseen. Sukupuolentutkija Oyèrónké Oyewùmí on esittänyt, ettei sukupuoli ollut länsiafrikkalaista joruba-yhteiskuntaa rakenteellisesti jäsentävä kategoria ennen kolonialismia.⁶² Sukupuolen koloniaalisuutta analysoineen María Lugonesin mukaan kysymys on sekä sukupuolta koskevasta alistuksesta että siitä, miten koloniaali valtajärjestys ammentaa sukupuolittuneista tietämisen ja olemisen tavoista. Sukupuolen koloniaalisuus ei siis tarkoita ainoastaan naisten alisteista asemaa heteropatriarkaalissa järjestelmässä, vaan se kytkeytyy myös tapoihin ymmärtää suhde luontoon, maahan ja maailmankaikkeuteen.⁶³ Ensimmäisiä askeleita dekoloniaalin feminismin luomisessa on siten kolonisoitujen vastarinnasta oppiminen.

Feministitutkija Françoise Vergès puolestaan näkee dekoloniaalin feminismin poliittisena liikkeenä, joka tuo esiin ja kyseenalaistaa koloniaalille valtajärjestykselle perustuvan rodullisen kapitalismin sukupuolittuneisuutta.⁶⁴ Pohjoismaissa dekoloniaalin feminismin merkitys on liitetty erityisesti alkuperäiskansojen tiedon tunnustamiseen. Ruotsalaisesta feminismistä kirjoittavat

Madina Tlostanova, Suruchi Thapar-Björkert ja Ina Knoblock esittävät, että dekoloniaalin feminismin näkökulmat haastavat irrottautumaan kolonialismin jälkien analyysistä ja etsimään ja muotoilemaan olemisen tapoja, joita ei määrittäisi koloniaali valta.⁶⁵

KOLONIAALISUUS JA SEN PURKAMINEN

Kolonialismia voidaan pitää tapahtumana, joka alkaa muualta saapuneiden valloittaessa tietyn alueen. Kolonisaation prosessiin sisältyy instituutioiden ja valtarakenteiden luomista, joka mahdollistaa kolonisoijan ja kolonisoidun välille muodostuvan hallinnan, riiston ja alistuksen suhteet. Kolonisoijat tuovat omat hallinnolliset järjestelmänsä ja käytäntönsä kolonisoiduille alueille, mikä muuttaa kolonisoitujen ryhmien elämäntapoja ja sosiaalisia rakenteita. Kolonisoijat myös ottavat haltuunsa alueella asuneiden kansojen taloudellisia resursseja ja maita. Kolonialismia on oikeutettu alkuperäiskansojen ”sivistämisellä”, mikä häivyttää näkyvistä taloudelliset intressit. Kolonialismi on vaikuttanut myös kolonisoitujen mieliin ja ajatuksiin, koska he joutuvat oppimaan ja sopeutumaan kolonisoijan kulttuuriin ja tietoon.

Eteläafrikkalainen tutkija Sabelo Ndlovu-Gatsheni tarkastelee kolonisaation episteemisiä, kieleen ja kulttuuriin liittyviä ”rikoksia”, joiden myötä olemassa olevaa tietoa, kieltä ja kulttuuria hävitetään ja korvataan kolonisoijan tuomilla. Hänen mukaansa rodun käsite kehitettiin tässä yhteydessä sosiaalisen luokittelun keinoksi. Hierarkkiset sosiaaliset suhteet saivat siis vastineensa rodullisissa kategorioissa, ja rodullisen luokittelun hierarkiat olivat verrattavissa hallinnan suhteisiin. Näin muodostui kolonisoijan ja kolonisoidun välinen ero eli koloniaali ero, joka jäsentää sosiaalisia suhteita tänäkin päivänä.⁶⁶

Dekolonisaatio viittaa kolonialistisen hallinnon purkamiseen ja siirtomaiden itsenäistymiseen johtaviin prosesseihin. Afrikkalaisessa tutkimuksessa dekolonisaatiota on hahmotettu kahden

koulukunnan piirissä. Psykiatri ja yhteiskuntafilosofi Frantz Fanon käsittelee dekolonisaatiota relationaalisena ilmiönä, jossa kolonisoidut ottavat takaisin sen, mikä heille kuuluu ja minkä kolonisoijat heiltä pakolla veivät. Fanonin mukaan dekolonisaatio-kamppailuissa on kysymys itsemäärittelystä ja omasta päätösval-
lasta. Tavoitteena on, että syntyy uusi ihminen, joka voi kehittää uusia olemisen ja elämisen tapoja. Fanon näkee kolonisoitujen itsensä kehittämisen keskeiseksi tulevaisuuden kannalta.⁶⁷ Kame-
runilainen filosofi Achille Mbembe rakentaa Fanonin ajatuksille esittäessään, että dekolonisaatio on koko maapallon kattava pro-
jekti. Myös kolonialistinen järjestelmä oli globaali ja perustui eurooppalaisten valtioiden ja yritysten pyrkimyksiin ottaa hal-
tuun maa-alueita ja taloudellisia resursseja muissa maanosissa. Tästä näkökulmasta dekolonisaatio on tapahtuma, joka sijoittuu tiettyyn aikaan ja paikkaan. Se liittyy tiettyjen historioiden päät-
tymiseen ja uusien mahdollisuuksien avaamiseen.⁶⁸

Toinen koulukunta kiteytyy kenialaisen kirjailijan ja kirjali-
susuustieteen professorin Ngũgĩ wa Thiong’on ajatteluun, jossa on olennaista vapautumisen näkökulman etsiminen. Hänen mukaansa dekolonisaatio ei ole päätepiste, vaan täysin uuden kamppailun alku. Tämä kamppailu koskee sitä, mitä ja miten kou-
luissa opetetaan, millaisten ehtojen vallitessa ja millä kielellä. Ngugin mukaan dekolonisaatiossa ei ole kysymys tapahtumasta, joka on kerralla ohi, vaan jatkuvasta prosessista. Dekolonisaatio on mahdollisuutta ”nähdä yhdessä” niiden kanssa, joiden kanssa jaamme maailmankaikkeuden. Se on myös ihmisyyden puolesta kamppailua. Ngugin ajattelussa dekolonisaatio on projekti, joka siirtää marginalisoidut ryhmät ytimeen. Hänen mukaansa län-
simaat eivät ole afrikkalaisen tietoisuuden ja kulttuurisen perin-
nön ytimessä. Dekolonisaatio on tuon ytimen määrittelyä, mutta tavalla, joka ei sulje ovia eurooppalaisilta tai muilta ajatustradi-
tioilta.⁶⁹

Dekolonisaatiosta voidaan puhua kahdessa merkityksessä. Toisaalta se on hallitsevan eurooppakeskeisen tieteellisen mallin eli episteen koloniaalisuuden kyseenalaistamista. Useimpien

vaikutusvaltaisten ja ympäri maailmaa käytettävien teorioiden taustalla ovat eurooppalaiset traditiot. Pääosin niitä ovat kehittäneet eurooppalaiset miehet, joiden tutkimus on esitetty universaaliksi, ja samalla ei-eurooppalaiset on toiseutettu ajatteluun kykenemättömiksi. Toisaalta dekolonisaatiossa on kysymys yrityksestä kuvitella, miltä vaihtoehto tälle eurooppakeskeiselle mallille voisi näyttää. Dekoloniaalista näkökulmasta kirjoittavat tutkijat ovat kyllästyneitä valistusajattelun universaalisuusväitteisiin ja sen ulossulkeviin vaikutuksiin. Kun yhdeltä mantereelta ja sen rajatuista intresseistä käsin kehitelty tieto esitetään yleispätevänä, sivuutetaan monia ajatustraditioita ja tiedon lajeja. Esimerkiksi portugalilainen tutkija Boaventura de Sousa Santos ja argentiinalais-meksikolainen filosofi Enrique Dussel näkevät, että tietoa voidaan ajatella universaalina vain, jos se on määritelmällisesti pluriversaalia.⁷⁰ Pluriversaalius tarkoittaa sitä, että tiedon tuottamisen prosessi on avointa episteemiselle moninaisuudelle. Tavoitteena on siis yliopiston muuttaminen sellaiseksi, että siellä saavat tilaa eri taustoista lähtöisin olevat ihmiset ja tiedon tuottamisessa näkyy tämä episteeminen moninaisuus. Dekolonisaation vaatimus tarkoittaa siirtymistä pelkästä kolonialismin kritiikistä kohti aktiivista pluriversaaliuden rakentamista kehittelemällä systemaattisesti erilaisia ontologioita ja vastaavia epistemologioita.⁷¹

Alkuperäiskansojen ja dekolonisaation tutkimusta kehittäneiden Eve Tuckin ja K. Wayne Yangin mukaan dekolonisaatio ei ole korvaava ilmaus ihmisoikeuksille tai sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle, vaikka ne ovatkin yhteydessä toisiinsa. Heidän mukaansa dekolonisaatio edellyttää alkuperäiskansojen näkökulmien ja alkuperäiskansojen alueiden siirtämistä tiedon tuotannon ja yhteiskunnallisen ajattelun ytimeen. Dekolonisaatio mahdollistaa kolmannen tilan luomisen, jossa alkuperäiskansat voivat puhua vastaan kolonialismille ja vastustaa koloniaalia valtaa samalla, kun he rakentavat yhteistyösuhteita muualla maailmassa eläviin alkuperäiskansoihin.⁷²

Jotkut tutkija käyttävät dekolonisaation sijaan dekoloniaaliisuuden käsitettä. Erityisesti Amerikan mantereella työskentelevät

tutkijat, jotka teoretisoivat koloniaalisuuden käsitettä, ovat nimittäneet sen vastinparia dekoloniaalisuudeksi. Dekoloniaalisuus viittaa niihin uudelleen muotoiluihin ja käytäntöihin, joiden avulla koloniaalin vallan epäinhimillistäviä luokitteluja ja määritelmiä puretaan sekä rakennetaan erilaisia vastadiskursseja. Dekoloniaaliin näkökulmaan sisältyy myös toisenlaisten tietojen luominen ja taiteen keinot, joiden tavoitteena on koloniaalisuuden purkaminen ja mahdollisuuksien avaaminen uusille olemisen tavoille.⁷³

Dekoloniaalisuudella tarkoitetaan tapoja, joilla vallan, tiedon ja olemisen koloniaalisuutta haastetaan ja pyritään purkamaan. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sen pohtimista, millainen tieto oikeuttaa tai mahdollistaa rasismia, vieraantumista ja hierarkista ajattelua, ja mitä olisi tieto, jota ne eivät lähtökohtaisesti määrittele. Koloniaalin vallan purkamiseksi on esimerkiksi selvitettävä, miten nykyinen globaali politiikka muodostui, miten se toimii ja miten se uusintaa itseään koloniaalin eron ja väkivallan, rasismin ja muukalaisvihan luonnollistamisen kautta. Esimerkiksi Yhdysvaltojen ja sen liittolaisten hyökkäystä Irakiin vuonna 2003 voidaan tulkita tästä näkökulmasta: terrorismin vastaisen sodan retoriikka hyödynsi islaminvastaista ja rasistista ajattelutapaa uusintaen koloniaalia eroa globaalissa politiikassa. Olemisen koloniaalisuuden purkaminen tarkoittaa erilaisia prosesseja, joissa ihmisenä olemista ja subjektiutta ajatellaan uudelleen siten, etteivät niitä enää jäsenä rodullisen hierarkisoinnin prosessit.⁷⁴

3. **TEOREETTISEN KESKUSTE-
LUN AVAIMET – RASISMI,
VALKOISUUS JA KOLONIAALI-
SUUDEN PURKAMINEN**

1. Robinson 2000.
2. Esim. Thomas 2005; Rabaka 2009.
3. Rabaka 2009; Florés-Rodriguez & Jordan 2012; Maldonado-Torres 2016.
4. Essed & Goldberg 2002.
5. Delgado & Stefancic 2006.
6. Crenshaw ym. 1996.
7. Solomos 2014.
8. *Chicano/a* viittaa Yhdysvalloissa asuvien meksikolaistaustaisten omaksumaan kulttuuris-poliittiseen identiteettiin, johon on vaikuttanut erityisesti 1960-luvun kansalaisoikeustaisteluihin osallistunut Chicano-liike. *Chicano/a* -termin historiallinen merkitys oli vähättelevä ja negatiivinen, mutta kansalaisoikeuskamp-

- pailujen myötä se alettiin liittää yleisyyteen omasta kulttuurista ja tietoisuuteen rasismista. *People of colour* tarkoittaa mustia, ruskeita ja muita ei-valkoisiksi rodullistettuja ihmisiä.
9. Maldonado-Torres 2007; Mignolo 2007.
 10. Cusicanqui 2012.
 11. Quijano 2000.
 12. Mignolo 2007.
 13. Esim. Young 2003.
 14. Esim. Tlostanova, Thapar-Björkert & Knoblock 2019.
 15. Etnisyydellä tarkoitetaan kulttuurin, kielen ja yhteisen alkuperän perusteella tehtyjä luokitteluja ja itsemäärittelyjä.
 16. Esimerkiksi yhdysvaltalaiset tutkijat Michael Omi ja Howard Winant (2015, 110) määrittelevät rodun käsitteeksi, joka käyttää ihmisten välisiä ruumiillisia eroja merkityksellistämään ja symboloimaan sosiaalista konfliktia ja erilaisia intressejä.
 17. Molina 2005.
 18. Habel 2012.
 19. Esim. Omi & Winant 2015.
 20. Ks. Keskinen & Andreassen 2017.
 21. Andreassen & Ahmed-Andresen 2014.
 22. Keskinen 2014.
 23. Molina 1997.
 24. Murji & Solomos 2005.
 25. Esim. Phoenix 2005; Garner 2017.
 26. Esim. Said 2011; Razack 2004.
 27. Quijano 2000.
 28. Esim. Hartman 1997; Sharpe 2016.
 29. Hannaford 1996; Lentin 2011.
 30. Robinson 2000.
 31. Isaksson & Jokisalo 2005.
 32. Hannaford 1996; Lentin 2004; 2011.
 33. Brah 1996.
 34. Esim. Miles 1993.
 35. Goldberg 2009.
 36. Esim. Golash-Boza, Duenas & Xiong 2019.
 37. Omi & Winant 2015; Hübinette & Lundström 2014; Keskinen 2018.
 38. Esim. Wrede & Nordberg 2010; Ahmad 2019; Kurki 2019.
 39. Keskinen ym. 2018; luku 15 tässä teoksessa.
 40. Castaneda ym. 2012; Rask 2018.
 41. Essed 1991.
 42. Euroopan unionin perusoikeusvirasto 2018.
 43. Vrt. Bonnett 2000.
 44. Bonnett 2000.
 45. Ahmed 2012.
 46. Ks. myös luku 2 tässä teoksessa.
 47. Esim. Frankenberg 1993; Bonilla-Silva 2017; Roediger 2017.
 48. Huhta 2017.
 49. Keskinen 2014.
 50. Rastas 2007; Leinonen 2012.
 51. Mills 1997.
 52. Tate 2016; Tate & Page 2018.
 53. Garner 2017.
 54. Keskinen 2013.
 55. Vrt. Goldberg 2009; Ahmed 2012; Tate & Page 2018; useat tämän kirjan luvut.
 56. DiAngelo 2018.
 57. Gunaratnam 2003.
 58. Crenshaw 1989.
 59. Esim. Lewis 2013.
 60. Lewis 2013; Mirza 1997.
 61. de los Reyes, Molina & Mulinari 2002; Keskinen ym. 2009; Sawyer & Habel 2014.
 62. Oyèwùmí 1997.
 63. Lugones 2010.

64. Vergès 2019.
65. Tlostanova, Thapar-Björkert & Knoblock 2019.
66. Ndlovu-Gatssheni 2018.
67. Fanon 2003.
68. Mbembe 2017; Bangstad & Turmyr Nilsen 2019.
69. Ngũgĩ 1986.
70. de Sousa Santos 2018; Dussel 2013.
71. Cusicanqui 2010; Wynter 2003; Grosfoguel, Maldonado-Torres & Saldívar 2005; Patel 2014.
72. Tuck & Young 2012.
73. Maldonado-Torres 2016.
74. Ndlovu-Gatssheni 2018.